

ETOS, PATOS I LOGOS U POEZIJI TONČA PETRASOVA MAROVIĆA

ANITA RUNJIĆ-STOILOVA

Filozofski fakultet u Splitu
Poljička cesta 35, 21000 Split
arunjic@ffst.hr

UDK: 821.163.42-1
*821.163.42.09 Marović, T- P.
DOI: 10.15291/csi.4802
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 10. 3. 2025.
Prihvaćen za tisak: 20. 6. 2025.

Etos, patos i logos uobičajeno se promatraju kao retorička sredstva, odnosno kao načini ili vještine uvjeravanja u retorici. Retorika se kroz povijest, osim kroz persuaziju, definirala i kroz umjetničku sposobnost govornika. U ovom se radu analizira kako Tonči Petrasov Marović koristi etos, patos i logos u oblikovanju argumentacije i narativa u svojoj poeziji. Etos se u Marovićevom pjesništvu očituje kroz njegovu autentičnost i osobno iskustvo. Kao pjesnik koji je proživio teške trenutke u pisanju odražava duboku povezanost s temama smrti, patnje i ljudske egzistencije. Sposobnošću povezivanja s čitateljima kroz vlastitu ranjivost stvara povjerenje i autoritet. Logos se u analiziranim pjesmama ogleda u filozofskim refleksijama i logičnim argumentima o životu, smrti i postojanju. Marovićeva poezija često uključuje i elemente mitologije i religije, što dodatno obogaćuje narative i potiče čitatelja na razmišljanje o dubljim pitanjima. Patos se odnosi na emocije sugovornika i ključan je element Marovićeve poezije. Koristi brojne emotivne slike, snažne metafore i druge figure kako bi izazvao emocionalnu reakciju kod čitatelja. Metafore su iz najrazličitijih semantičkih polja: prirode, svakodnevnoga života, zdravlja, arhitekture, ljudske naravi, stanja i njima u čitatelja evocira snažne emocije od melankolije i nostalgije do tjeskobe i straha. Zaključuje se da Tonči Petrasov Marović u svom pjesničkom stvaralaštvu jednako uspješno koristi sva tri načina uvjeravanja.

KLJUČNE RIJEČI:

etos, logos, patos, Tonči Petrasov Marović, poezija

1. Uvod

Tonči Petrasov Marović, književnik impozantnog stvaralačkog opusa, bez sumnje je među značajnijim hrvatskim pjesnicima 20. stoljeća. Frangeš (1997: 12) kaže da „njegova pojava dokazuje da se prava poezija ne mora nužno oglašavati u velikim središtima”. Nije pripadao nijednoj specifičnoj književnoj grupaciji svoga vremena, „bio je premlad da bi ga se uvrstilo u naraštaj ‘Krugova’, a odveć star da bi pripadao čvrstoj jezgri ‘razloga’” (Maroević 1992: XI) što je bilo ključno za njegovo profiliranje. Zbog bolesti je ostao u Splitu kad su njegovi vršnjaci, kako kaže Maroević (1992: XII), „hvatali priključak na institucije nacionalnog središta” i u njemu našao stvaralačko nadahnuće i ljubav „u povijesnim i kulturološkim pukama Splita” (Frangeš 1997: 12).

Rođen je 1934. godine u Mravincima kraj Splita i često je svoj životopis određivao zemljopisnim koordinatama: „rođen podno Mosora, odakle se vidi svekolička splitska okolica, od Poljica do Trogira, te srednjodalmatinski otoci”. Maroević (1992: IX) smatra da je tako izražavao svijest o posebnosti vlastita kreativnoga prostora. Završio je Pedagošku akademiju u Splitu, gdje je radio kao novinar i urednik za kulturu u radiotelevizijskome centru. Pjesmama se javio u časopisu *Vidik*, a poemama, što ih je 1950-ih objavljivao u *Krugovima* i *Mogućnostima* te potom uvrstio u zbirku *Asfaltirano nebo* (1958), predstavio se kao avangardni pjesnik, sklon jezičnim eksperimentima. Poigravao se jezikom i u zbirkama *Knjiga vode* (1962), *Riječ u zemlji* (1963), *Putanje* (1967), *Ciklus o cilju* (1968), a u zbirkama *Premještanja* (1972), *Ča triba govorit* (1975), *Hembra* (1976), *Suprotiva* (1981), *Osamnica* (1984), *Moći ne govoriti* (1988), *Smokva koju je Isus prokleo* (1989), *Oče naš* (1990) sve se više okretao tradiciji, i antičkoj i nacionalnoj književno-jezičnoj baštini. Vezan uz sredozemni krajolik, služio se arhaičnim i dijalektalnim čakavskim leksemima, a osobito je bio zaokupljen motivima groblja i smrti. Među prvim se u hrvatskom pjesništvu okušao u pisanju haikua. (...) Posmrtno mu je objavljena zbirka *Job u bolnici* (1992) (Hrvatska enciklopedija 2013–2025). Iako se najčešće i najupornije javljao kao pjesnik, Tonči Petrasov Marović nije bio bez interesa ni za druge književne vrste; okušao se u romanu, ostavio je pregršt novela, pisao je za djecu. Pavličić (1996: 82) tvrdi kako bi se čak moglo reći da su neki od njegovih najambicioznijih projekata ostvareni u drugim žanrovima osim poezije. Dokaz za to su njegove drame posvećene temama koje su mu kao autoru u nekom smislu bile ključne: odnos vlasti i pojedinca, uma i sile, etike i moći (Pavličić 1996: 82). Na splitskim kazališnim daskama izvedene su mu drame *Zimski prostor* (1975) i *Antigona, kraljica u Tebi* (1981), a objavio je i drame *Golubovi i dječaci* (1958),

Obrazina (1965) i *Temistoklo* (1984), novelističku zbirku *Demokritov kruh* (1978) te romane *Ljudski kusur* (1969) i *Lastavica od 1000 ljeta* (1982) (Hrvatska enciklopedija 2013–2025). Gotovo četiri desetljeća stvaralaštva nadovezuje se jedno na drugo, ali Maroević (1992: XXIV–XXV) ipak naglašava neke pojedinačne faze: u pedesetim godinama prevladava morbidna meditacija, u šezdesetima temperameno osporavanje, u sedamdesetima dijalektalno kalemljenje i prevrednovanje antike, a u osamdesetima pročišćenje u oblikovnom i moralnom smislu. Pisalo se o stvaralaštvu Petrasova Marovića dosta,¹ posvećena su mu dva znanstvena skupa, jedan 1996., a drugi 2024. godine² (prvi s pratećim *Zbornikom*, 1997), te jedna književno-znanstvena monografija (Sorel 2003). Kritika ga je pratila gotovo kroničarski. Unatoč tomu, široj je publici ostao relativno nepoznat.

U ovom će se radu pristupiti analizi Marovićeva pjesništva kroz etos, patos i logos. Kako se etos, patos i logos uobičajeno promatraju kao retorička sredstva, odnosno načini ili vještine uvjeravanja u retorici, pjesma će se ovdje konceptualizirati kao retorički čin, u kojem je pjesnik govornik, a čitatelj sugovornik. „Retorika se kroz povijest, osim kroz persuaziju, definirala i kroz umjetničku sposobnost govornika” (Runjić-Stoilova 2021: 45) pa je cilj utvrditi kako govornik-pjesnik Tonči Petrasov Marović koristi etos, patos i logos u oblikovanju argumentacije i narativa u svojoj poruci-poeziji. Retorički čin u naravi nije isto što i pjesma, retorički čin je javan, usmjeren svojoj publici. Pjesma to ne mora biti, ali može postati kad u sebi nosi namjeru obraćanja, uvjeravanja ili poticanja na djelovanje. Može se promatrati kao retorički čin jer koristi jezik i stilske figure ne samo za izražavanje nego i za stvaranje učinka na čitatelja, oblikujući njegov doživljaj, mišljenje ili emociju. Nedvojbeno je mnogo poezije refleksivne, osobne, introspektivne, koja nije namijenjena uvjeravanju ili djelovanju na publiku. Međutim, bez obzira na prvotnu intimnu namjeru pjesnika i (ne)zazivanje čitatelja u komunikacijski prostor, čim je pjesma objavljena, usmjerena je na čitatelja i postaje komunikacijski čin.

Upravo o tome, o pjesmi kao govornom činu i o performativnosti književnosti, raspravljaju mnogi književni teoretičari i kritičari (Attridge 2004, Culler 1981, Johnson 1977, Pratt 1977). Primjerice, Pratt (1977: 80) tvrdi da „izreći nekakav iskaz znači izvršiti čin”. Teorija govornih činova pruža pristup iskazima ne samo u smislu njihovih površinskih gramatičkih svojstava (lokucijski čin), već i u smislu konteksta u kojem su izrečene (ilokucijski čin), namjera, stavova i očekivanja sudionika

¹ Vidi popis Važnije literature o Maroviću do 1996. (Marović 1997: 108–116).

² Ovaj je rad izložen na znanstveno-stručnom skupu *Tonči Petrasov Marović i njegovo doba* u povodu 90. obljetnice njegova rođenja u listopadu 2024. na Filozofskom fakultetu u Splitu.

(Pratt 1977: 80, 86). Ovakav pristup govornih činova omogućuje, pa i zahtijeva opisivanje i definiranje književnosti (tzv. naddiskursa) istim pojmovima koji se koriste za opisivanje i definiranje svih ostalih vrsta diskursa. Time se uklanjaju varljivi koncepti „poetskog” i „običnog” jezika (Pratt 1977: 88), a sličnosti i razlike među njima mogu se sasvim prirodno povezati sa sličnostima i razlikama u jezičnom kontekstu i komunikacijskim ciljevima sudionika. Slično tvrdi i Johnson (1977); pjesmu promatra ne samo kao tekst, već kao govorni čin koji proizvodi značenje u interakciji s čitateljem ili slušateljem. Stalno rekonstruiranje kroz čitanje i interpretaciju, pjesmu čini aktivnim govorenim činom. Culler (1981) kritički pristupa govornim činovima u književnosti i propituje koliko se ta teorija može primijeniti na fiksijske i poetske govore. Za njega je pjesma fikcionalno oponašanje iskaza nekog govornika. Attridge (2004) se ne bavi izravno govornim činovima, ali tematizira performativnost književnosti i načine na koje tekst djeluje na čitatelja.

Etos, patos i logos spominje još Aristotel u svojoj *Retorici* (1989). Govorio je o tri metode uvjeravanja publike: „jedna se postiže karakterom govornika, druga raspoloženjem u koje se dovodi slušatelj, a treća samim govorom, ako se nešto dokazuje ili se čini da se nešto dokazuje” (Aristotel 1998: 7). Dakle, etosom naziva govorničku dimenziju jer ništa nije uvjerljivije i zavodljivije od moralne snage, karaktera i autoriteta što ih mora pokazati onaj koji se nastoji svidjeti i uvjeriti. Ističe tri govornikove osobine koje čine vjerodostojnost: 1. mudrost, stručnost i znanje koje pokazuje (grč. *phronesis*); 2. dobrohotnost (grč. *eunoia*) koja će pokazati njegovu nesebičnost, želju da doprinese za opće dobro, te 3. čestitost (grč. *arete*) (Aristotel 1989: 7, 40). O važnosti govornikova karaktera govore i Ciceron i Kvintilijan (prema Beker 1997: 40, 55), ali i suvremeniji autori, npr. Burke (2014) i Danler (2013). Slušateljsku dimenziju Aristotel određuje patosom jer onoga koji govornika pasivno sluša obuzimaju osjećaji što ih izaziva upravo njegov govor. Uvjeravajuća moć patosa proizlazi iz osjećaja identiteta, interesa i osjećaja publike (Runjić-Stoilova 2021: 293), odnosno želje govornika da se publika emocionalno angažira u bilo kojem smislu. Aristotel (1989: 82) definira emocije kao „uzbuđenja duše pod čijim utjecajem ljudi mijenjaju mišljenje u pogledu odluke”. Burke (2014: 22) tvrdi da se patos fokusira na to kako se emocije pokreću jezikom i izvedbom te kanaliziraju u umovima ljudi u publici. Patos se, barem u političkom diskursu, postiže različitim tehnikama – figurativnošću, naracijom, dramatičnim pričama i izjavama, lažnim argumentima i dr. (v. Runjić-Stoilova 2021). Logos je u govoru samom, govornik uvjerava riječima, argumentima djeluje na razum svoje publike – „uvjerava snagom razuma” (Covino i Joliffe 1995), odnosno „iz uvjerljivih osobina svakog određenog predmeta izvodi stvarnu ili prividnu istinu” (Aristotel 1989: 7).

2. CILJ, PRETPOSTAVKA I METODOLOGIJA

Cilj je rada bio utvrditi jesu li etos, patos i logos, koji su prvenstveno retoričke metode uvjeravanja, primjenjivi u analizi nekog književnog predloška, u ovom slučaju u analizi pjesama Tonča Petrasova Marovića. Točnije, cilj je bio utvrditi kako Marović koristi etos, patos i logos u oblikovanju argumentacije i narativa u svojoj poeziji.

Pretpostavljeno je da je analiza kroz načine uvjeravanja primjenjiva i na analizu poezije ako se pjesma konceptualizira kao govorni čin. Također, očekivani su brojni elementi koji potvrđuju pojedini način / metodu uvjeravanja u Marovićevim pjesmama. Ipak, kao dominantan način uvjeravanja očekuje se patos, prvenstveno kroz figurativnost. Jedan je od osnovnih ciljeva poezije izazvati emocije kod čitatelja, odnosno stvaranje duboke veze između pjesnika-govornika i čitatelja-sugovornika, kao i između čitatelja i svijeta oko njega, upravo kroz emocije.

Korpus za istraživanje bila je knjiga *Odabrana djela I. Pjesme* (1992) koja sadrži 200 pjesama. Zbog obima rada, za analizu ih je odabrano 61.³ Pjesme su pomno iščitane te su nakon retoričke analize ispisani dijelovi koji pripadaju pojedinoj metodi uvjeravanja na način koji prikazuje Tablica 1.

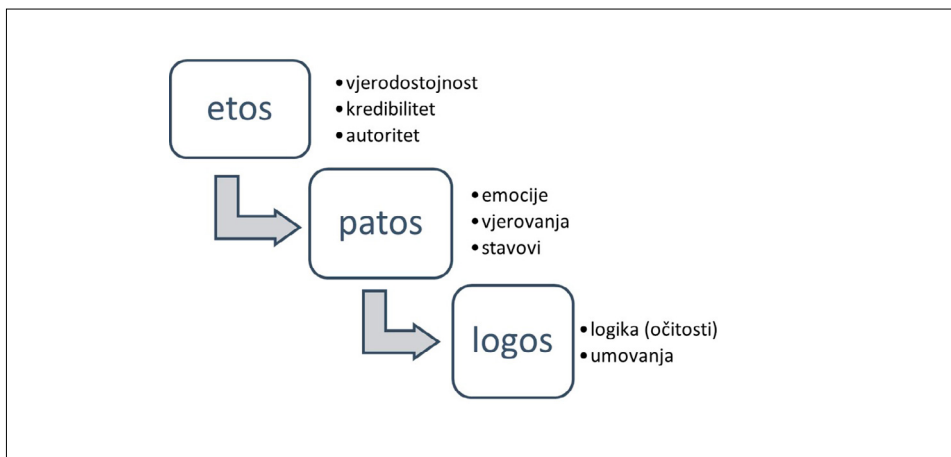
TABLICA 1. Ilustracija načina popisivanja primjera za pojedini način uvjeravanja

zbirka	pjesma	etos	patos	logos
--------	--------	------	-------	-------

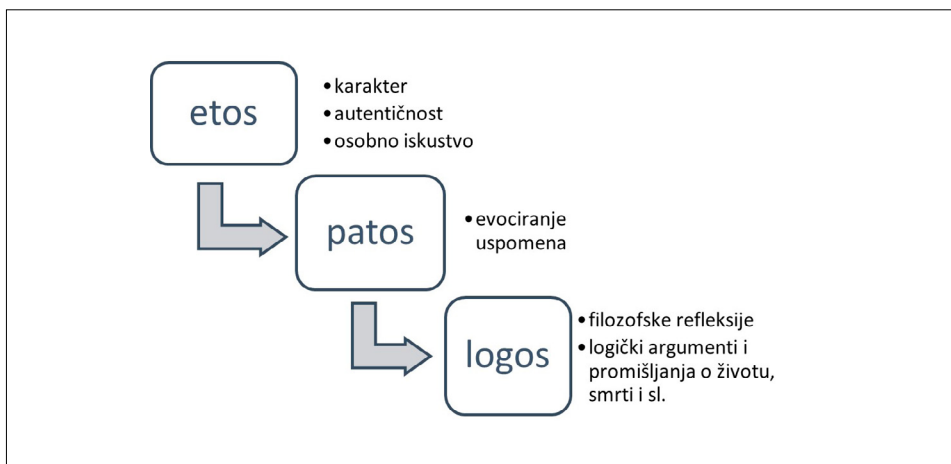
3. RASPRAVA

Retorički trokut s trima načinima uvjeravanja prilagođen je za pjesništvo, odnosno pojedini način uvjeravanja primijenjen je na pjesnika i čitatelja u skladu s tezom da je pjesma govorni čin (prema Johnson 1977, Prat 1977). Ako etos u retorici ukazuje na vjerodostojnost i kredibilitet govornika, to se u pjesništvu može odnositi na prikaz karaktera i/ili naravi pjesnika koji, primjerice, kroz svoje osobno iskustvo može stvoriti autentičnost i od sebe osobu kojoj se vjeruje. Isto se tako patos i logos može prilagoditi u pjesništvu. Usporedbu načina uvjeravanja u retorici i pjesništvu prikazuju slike 1 i 2.

³ Popis analiziranih pjesama donosi se u prilogu 2. U radu je uz svaki primjer dodan redni broj pjesme kako se javlja u prilogu.

SLIKA 1. Načini uvjeravanja u retorici

SLIKA 2. Načini uvjeravanja u Marovićevu pjesništvu

3.1. Etos

Etos se odnosi na karakter govornika, njegov moral, autoritet, dobru volju i druge kvalitete koje ga čine vjerodostojnim, čine ga onim kojeg želimo slušati, kojemu želimo vjerovati. Sve se to može prenijeti na pjesnika kao govornika, jer kako govornik sebe razotkriva svojim govorom tako i pjesnik razotkriva sebe u svojim stihovima. Pjesme pokazuju da Marović etos postiže na nekoliko načina, ponajprije kroz svoju autentičnost i osobno iskustvo. Ozbiljno i dugo poboljševanje tijekom cijeloga života „nije umanjilo njegov kreativni naboj već ga je usmjerilo na bitno, prisililo ga je da

svoje snage preraspodjeli” (Maroević 1992: XII). Usmjerilo ga je da u svojoj bolesti pronade nadahnuće. Njegovo pisanje odražava duboku povezanost s temama smrti, patnje i ljudske egzistencije što se vidi, primjerice, u pjesmama „Klinika na zelenom brijegu”, „WC u bolnici”, „Oče naš”, „Mrvice, vrpaci”, „Zagrebačke”, „Dohodao sam” i dr. Godine 1954. Marović zbog bolesti „umjesto na studiju” boravi u jednoj zagrebačkoj bolnici i u „Klinici na zelenom brijegu” niže duboke i mračne slike kojima čitatelj vrlo lako može predočiti njegovu bol i pomirenost s bolešću i sudbinom te se poistovjetiti s njim:

Otrovani olovom cijelu noć povraća
kažiprst zavlacheći duboko u želudac
bljuje se i meni bdijenje s kojeg kopnim (47)

U pjesmi „Oče naš” pjesnik iskazuje svojevrsan očaj i molbu Bogu da

radije svrši sa mnom
pomozi mi ponekad
da podnesem bol i strah svoj
sebe (57)

Fenomen smrti javlja se u Marovićevoj poeziji već u dvadesetoj godini života jer je rano u životu u samoigri ranjen eksplozijom granate. To je ostavilo dalekosežne, neizlječive posljedice u njegovu zdravlju što je dobrim dijelom i ubrzalo preranu smrt. Rana povezanost s temama smrti i patnje vidi se u već spomenutoj pjesmi „Klinika na Zelenom brijegu” ili u „Sonati za staro groblje na Sustipanu I-III”:

Možda isto toliko smrti ima u nama
koliko i rođenja, koja su svaki put niža
I kad dođe posljednje ono nas razbaštini tijela
koje jedino obvezuje na druge
jer nas njima najsigurnije priopćuje
Zato kad smo neprisutni onda i nestanemo za njim (2)

Ozbiljnost bolesti pretvorit će se „u jedva izdrživu konstantu njegova življenja” (Maroević 1992: XII). I sam će svoje stanje, koliko god teško bilo, tematizirati i kasnije u zbirci *Osamnica* iz 1984. i posmrtno izašloj zbirci *Job u bolnici* iz 1992. (Opačić 2008: 200). Povezujući se s čitateljima kroz vlastitu ranjivost, Marović stvara

povjerenje i autoritet, i čitatelj ga smatra vjerodostojnim. Svoju duboku povezanost sa smrću izražava i u pjesmi „Potop” u kojoj odaje svoj duboki dojam bespomoćnosti, konačnosti i općeg crnila:

kad sam zatvorio bijah do usta u vodi s nebroj
leševa uz obraze da misao nije ništa mogla pobunjeno
disanje također (4)

Svjesnost dugotrajne patnje, prolaznosti i kraja izražava i u pjesmama „Krvarenje svjetlosti” i „Izazov”:

Već pola vijeka evo vičem
Dodajem i bacam stisak koji ne može dobaciti
koža me napušta
vrijeme mesa prolazi
rijedi se (21)

to oduvijek praminjanje ni voda u vinu ni vosak na vatri
jer ono što počelo je svirkom
završit će smrću a sada još malo
dok bogovima bivam kajdanka za vježbanje (35)

Marović etos izražava i kroz refleksiju vlastitih stavova i emocija. Njegove pjesme često istražuju kompleksne ljudske emocije i društvene probleme. U pjesmi „Hodanje stari gaj” ne boji se izraziti strah što ga čini jednim od nas čitatelja – čini ga čovjekom od krvi i mesa. Nabraja različite strahove, smišlja im lica, pojavne oblike, navodi okolnosti u kojima se pojavljuju, gotovo litanijskom upornošću predodžuje svijet kao prostor napučen strahom (Bagić 2015: 9). Evo nekoliko stihova koji to ilustriraju:

(...) strah od voštanica od mise na moru od vodnjikava šapta među agavama
(obred grizenja modrine)
strah od noža u njeni od onog koji je bolestan s te rane kao od čuške oceanu
strah od željezne stepenice
strah od uspinjanja strah od pada koji neće ni na čemu da se završi i ni po čemu da se otisne
strah od knjiga općenito od knjiga koje se proliju svakih 1000 godina za doba

najsuših sumnja posebno

strah od slova od duha u glini ubijenoj čekićem ljubavlju pljeskanjem (...) (15)

Slike straha duboke su, mjestimično teško razumljive, ponegdje i morbidne, ali njima autor stvara sliku o sebi, u ovom slučaju mračnog, depresivnog čovjeka – i to je stvaranje etosa. Svoju povezanost s težinom života dijeli u pjesmi „Besjeda uz more”:

ovaj zrak je krcat zavodljivih kaktusa a moje riječi
duplih oštrica, ne uzimajte ih naprečac (10)

U već spomenutoj „Sonati za staro groblje na Sustipanu” Marović iznosi razne svoje refleksije o postojanju, prolaznosti i konačnom odlasku zbog čega kao čitatelji stvaramo o njemu dojam misaonog, refleksivnog i kontemplativnog bića.

Hoću li se ikad naći sav na putovima
i zadržati se a da se nigdje ne sklanjam? (3)

Potrebno mi je biti kod sebe [...]
Ja sam moja bitnost
a što ne mogu ponijeti u njoj samoj
i sve njeno – nije moja krivnja ni zasluga (2)

zamišljeni smo, odsutni – ne znajući kad smo
kod sebe zaista (1).

U stihovima se može iščitati pjesnikova povezanost s baštinom i identitetom. Često se kroz likove, ali i kroz sebe samoga, predstavlja kao čuvar baštine. Marović je svjestan vrijednosti te baštine koja nas okružuje i to je vrlo izraženo u pjesmi „Sonata za staro groblje na Sustipanu I”

Neka nas mjesta sasvim odžive
jer imaju vječnost obavijesti
i blistavu trajnost poruke za nas
a u nas su došla kao predsan buđenja (1)

ili u „Sonati za staro groblje na Sustipanu II” gdje s gorčinom i ironično kaže

Svatko ulazi u svačiji vrt smrti
 Crkvu na vrhu brijega odavno porušie
 (kako bi je lakše mimoišli) (2)

Ti stihovi predstavljaju njegovu poziciju prema tradiciji i suvremenom društvu. Kroz njih se očituje Marovićev etos kao erudita koji duboko promišlja i bori se s modernitetom koji pak prijeti zaboravu bogate povijesne i kulturne baštine. Upravo tri pjesme „Sonata za staro groblje na Sustipanu” Opačić (2008: 199) smatra „ključnim autorovim poemama koje su ga zasigurno odredile kao pjesnika, naznačivši ujedno njegov životni put”. Tonči Petrasov napisao je pjesmu nakon što je jedno od najljepših mediteranskih groblja na Sustipanu već bilo preseljeno odobrenjem odgovornih službi i uz slaganje crkvene vlasti. Taj, prema mišljenju mnogih stručnjaka i kroničara najveći kulturocid u novijoj povijesti Splita jako je morio Marovića i u „Sonati” piše divne stihove:

Nitko ne bi smio iskapati mrtve
 Nitko i ni za što (...)
 ne dirajte moja mirna groblja (...)
 (Nitko nema pravo na tuđe smrti) (3)

Svoju sudbinu prepoznaje u sudbini prostora. U pjesmama „Pjesma među pjesmama” (6) i „Groblje na Glavičinama” (43) tako govori o drevnoj katedrali i groblju:

Katedrala
 stupovi od drevna srebra
 škrto svjetlo kapiteli kupola
 na stidljivu mjestu drven isus izdiše, tamjan i zbivanje
 koje je odavna stalo (6)

U dvor mi vire starohrvatske kosti korov i nakit
 ploče počela raspukle naokolo [...]
 amfiteatar
 mista di se rodismo
 drač događanja
 majčina čakavica
 dopodne tisućljeća (43)

Baština je naš identitet, ne očuvamo li je neće biti ni nas, poručuje Marović svojim stihovima i potvrđuje se čuvarom baštine i identiteta.

Etos kod čitatelja Marović izražava i svjesnošću svoje naravi i kritičnosti prema sebi, npr. u pjesmi „Nastavak besjede uz more” sebe naziva *iskupiteljem blata* i kaže da

Mnogog bi bilo bolje da sam se rodio sa čulima što
samo primaju i taje ili da se nisam rodio (11)

Svjestan je svoje težine, ponekad i zloće prema drugima, što ga čini vjerodostojnim bićem te daje savjet kako se izboriti s tom težinom, npr. u „Besjedi uz more”:

ovaj zrak krcat je zavodljivih kaktusa, a moje riječi
duplih oštrica ne uzimajte ih naprečac
dajte da ih ovije bjelina i sjena njihova nek pada slobodno
spram sunca koje je iza vas (...)
jer bolje da niste nego da biste ne bili
nemojte da vas očaravaju prošle zablude bolje buduće
služite i ne služite (10)

Marovićeva sposobnost da se poveže s klasičnim temama iz mitologije i filozofije dodatno osnažuje njegov autoritet kao pisca koji razmišlja o univerzalnim pitanjima. Zbog brojnih latinskih i grčkih izraza predstavlja se kao znalac, erudit, npr. u pjesmi „Kor zadnje prašine raspada se” koristi filozofsku maksimu na grčkom *gnothi seauton* u značenju „upoznaj sebe”. U istoj pjesmi koristi i latinski izraz *ecce homo* („evo čovjeka!”) koji je izgovorio Poncije Pilat nakon što je prikazao bičevanog Krista neprijateljski raspoloženoj masi, prije njegova raspeća. U istoj pjesmi ima i uzvik *eli eli lama* („Bože moj!”) iz Staroga Zavjeta. U 10. pjesmi iz zbirke *Hembra* referira se na puno povijesnih ličnosti i lokaliteta (npr. Dante, Sanguineti, Casa di Dante, Campo de Fiori, Avenue des Champs-Élysées) što ukazuje na njegovo široko znanje i opću kulturu.

3.2. PATOS

Patos se u analizi pjesništva odavno koristi kao ključna kategorija koja se odnosi na emocionalni naboj i izražavanje osjećaja lirskog subjekta. Česte su sintagme „patosni govor” ili „patosna intonacija” lirskoga subjekta koji su, kako kaže Žmegač (1958), „čuvstvena snaga jezika, afektivnost ritma, apelativna moć govora, koji kao da napu-

šta lirsku osamu, da bi se obratio nekoj fiktivnoj zajednici, prožetoj istim čuvstvom". Dakle, patos se odnosi na emocionalnu dimenziju pjesničkog izraza, odnosno kako pjesnik prenosi svoja osjećaje kroz jezik i stil. Patos omogućuje dublje razumijevanje unutarnjeg svijeta pjesnika i njegovog doživljaja stvarnosti.

Retorički patos u uvjeravanju odnosi se također na emocije, vrijednosti, stavove, promjene razmišljanja sugovornika, a koje izaziva govornik. U poeziji bi, ako se ova-ko pristupi patosu, to bili alati (žive slike, metafore i emotivan jezik) kojima govornik-pjesnik izaziva razne emocionalne reakcije, promjene razmišljanja, stavova i vrijednosti kod publike-čitatelja. U poeziji Tonča Petrasova Marovića, prema broju pronađenih primjera, patos igra ključnu ulogu u određivanju emocionalnosti i anga-žiranosti čitatelja. Kroz različite teme i stilističke alate Marović uspijeva evocirati snažne emocije koje se odnose na ljudsko iskustvo, gubitak, smrt i egzistencijalna pitanja. U tom se smislu etos i patos često preklapaju pa motivi smrti i gubitka utječu i na jačanje patosa.

3.2.1. *MOTIVI I SIMBOLI*

Ranije je već rečeno, Marović često koristi motive smrti kako bi istražio ljudsku prolaznost. Služe kao pozadina za emocionalne refleksije o životu, prolaznosti i smrti, čime se stvara snažan osjećaj i tuge i nostalgije za prošlim vremenima. U njegovim pjesmama, poput spomenute „Sonate za staro groblje na Sustipanu”, motiv smrti i simbol groblja postaju središnji za izražavanje patosa.

Mi smo kao onaj koji ima putovati
pa strpan u kofere žuri na vlak – i zakasni
Kako se možemo snaći poslije toga?
a da ne izgledamo kao zauvijek zakašnjeli
kao ostavljeni tamo odakle su nas otpremili
i oprostili se s nama (1)

Možda isto toliko smrti ima u nama
Koliko i rođenja, koja su svaki put niža
I kad dođe posljednje ono nas razbaštini tijela (2)

Zato kažem:
ne dirajte moja mirna groblja
jer kamo ću s tolikim smetovima kostura (3)

Smrt u njegovim pjesmama često simbolizira gavran, npr. u pjesmi „Besjeda uz more”: *dozivajte gavrane ako nemate što voljeti* (10).

Čitateljske emocije mogu se reflektirati i kroz motive prirode. Elementi prirode, poput mora i vode najčešći su u Marovićevim pjesmama, javljaju se u svim njegovim pjesničkim monografijama. Baš „po učestalosti ovoga simbola istaknut je unutar najčešće tumačenih autora razlogovskoga naraštaja, a izravan povod može biti u tom što je veći dio kratkoga života proveo u Splitu” (Slavić 2010: 245). Prema Slaviću (2010: 247), u Marovića nalazimo dva oblika pjesničkog izraza morskog simbola, jedan u kojem pretežu vode srodne bujicama, pokretnosti bliske starozavjetnim vodama potopa, a u drugom pretežu simboli u statičnom obliku, koji obilježava mir. Tipičan primjer nemirne vode u pjesmi je „Potop”:

pustih poplavu i vjetar
kad sam zatvorio bijah do usta u vodi s nebom
leševa uz obraze da misao nije ništa mogla pobunjeno
disanje također (4)

U tekstovima s vodenim elementom nalazimo simbole koje možemo povezati s krajem i početkom, smrću i rođenjem. I to uključuje sve analizirane pjesme iz zbirke *Knjiga vode* (4–19) koje u sebi nose kraj jednoga i početak novoga načina života. Voda može predstavljati put prema spasu ili emocionalno pročišćenje, beskraj ili sve-moćnost (npr. „Psalam za dr. Bernardina Sokola”), dok more često simbolizira neiz-vjesnost i intenzitet ljudskih osjećaja (npr. „Hodanje uz stari gaj”, „Sonata za staro groblje na Sustipanu I”, „Poput umivanja zemljom”, „Orem vodu” i dr.). Uz simbole vode javljaju se i prateći simboli mahovine (npr. u pjesmi „Omega”) ili pijeska (u „Pjesmi među pjesmama 5”) i koriste se kao simboli unutarnjih stanja likova poput tuge, nostalgije ili egzistencijalne tjeskobe.

Marovićev patos također proizlazi iz njegovih osobnih iskustava i intimnih refleksija, o čemu je bilo riječi u poglavlju o etosu. Njegova poezija često uključuje autobiografske elemente koji omogućuju čitateljima da se povežu s njegovim emocijama na dublji način. Ova intimnost doprinosi emocionalnoj snazi njegovih djela.

3.2.2. FIGURATIVNOST

Osim motivima patos se postiže raznim stilskim postupcima koji u poeziji Tonča Petrasova Marovića igraju ključnu ulogu u oblikovanju ekspresivnosti njegovih djela. Od Cicerona i Kvintilijana figure su bile uključene u konkretnu uporabu u retorici,

zato što je ona uključivala govornika (etos), publiku (patos) i govor (logos). Figura je tako označavala svaki učinak govora na publiku, koji bi govornik proizveo služeći se izrazima koji odstupaju od uvriježene uporabe (Runjić-Stoilova 2021). Figure „nas diraju neposrednije: svojom slikovitošću prolaze kroz nas, svojom simboličnošću ustitravaju nam podsvijest” (Škarić 2000: 119). Upravo kroz različite figure, Marović uspijeva prenijeti duboke osjećaje i stvoriti snažne slike koje angažiraju čitatelje na emocionalnoj razini. Koristi brojne snažne metafore, usporedbe, personifikacije i ponavljanja.

Još Kvintilijan (1986) ističe uvjeravajuću moć metafore. Marović ih često koristi i vrlo je kreativan u njihovu stvaranju. Uspostavlja veze, odnosno prenosi značenje među jako udaljenim semantičkim poljima. Spaja jednu skupinu semantičkih polja (najčešće motive smrti, gubitka, prolaznosti) s vrlo kreativnim i raznorodnim drugim semantičkim poljima: prirodom, arhitekturom, ljudskom naravi i stanjima, pojavama i predmetima iz svakodnevnog života. Izdvajaju se neki primjeri:

aleja crnih zvonika čempresa, vrt smrti, tučen obručima smijeha, slijepljen sapunicom veselja, smetovi kostura, dobio krv obojivši je sobom, dah tišine, razbaštini nas tijela, dobaci kamen svjetla u moju noć, šutnja vječnosti (2); korijenje muka duboko u dnu, suze teku ispod steznika života, žišci drhte pod dahom tišine (3); ošminkano kamenje, bez otkućaja mahovina rastvara satove, plohe zraka, zelena krv mahovine (5); ne mogu dopustiti da mi budeš ogledalo (7); zrak je krcat zavodljivih kaktusa, oči će postati pustoš žedna razloga i savršene suše, riječ je dupla oštrica (10); ovaj zrak je saće glazbeno, moje riječi gube bridove (12); moje je srce zemljano (17); u naručje dugih sjena, u jednom obrazu svitanje u drugom suton mozak u znoju jezik u mosurima porezah se pamćenjem (21); i u niskom licu presjeklo lice oranice (22); cvrkut svjetla (24); čistina pod brijegom u koji tvoja duša ulazi da prezimi (24); galeb je kašljucao (25); nebeska pesnico tvoj bi šamar bio milovanje (25); dolazak tvoj da svijeću i sobu nahrani pogledom (26); more nam pred petama mljacka i mrmlja u snu (27); dolazi snažan plećat stvor mlad i modar neumišljeno dolazi more (29); svijja smjer tvog pogleda na kajdanki neba ucrtavajući prve note leta u daljinu (31); daleko pred nama roni zrak pod zvijezde (33).

Kroz slike koje metaforama Marović stvara čitatelji se mogu emocionalno povezati s temama koje obrađuje. Evociranjem prirode, zavičaja ili osobnih gubitaka pjesnik prenosi složene i snažne emocije, od melankolije i nostalgije do tjeskobe i straha.

Usporedba se tradicionalno vezuje uz metaforu jer usporedba izražava eksplicitnu

usporedbu, a metafora onu implicitnu (Fahnestock 2011: 109). U usporedbi se govori slikama, kontrastira i pojačava semantički sadržaj jedne slike pomoću druge. Uz dominantnu metaforu, u Marovićeve je pjesmama usporedba česta. Vrlo je originalna i kreativna, ponekad i manje razumljiva kroz Marovićevo pero koje se igra odnosom tih suprotstavljenih slika. Neke od tih slika mogu se imenovati i grupirati, ali puno ih ostaje apstraktnima.

- (i) Usporedba prirodnih elemenata sa stvarima / pojmovima iz sakralne i profane sfere: *u podne kad je sunce kao pogled strašna anđela* (1), *plohe ovog zraka poput zategnutog stakla boji* (5), *sunce kao poraz večernji* (21), *krajolik se doimao kao sat zatočen u zvonjenju* (22), *more mrmlja u snu kao pas neprisebno* (27), *more odvraćae od nas barke i barjake ka' duh sveti u obalute ulizav* (44);
- (ii) Usporedba pojmova iz prirode s drugim pojmovima iz prirode: *kradu zrnje iz crvenice bakru nalik* (22), *par njih (ptica) je prhnulo kao da tresesh crn lancun u par navrata* (22), *i dažd i tebe obujmi bolje kao Dante dodira* (32);
- (iii) Usporedba čovjeka sa stvari ili pojavom: *obrću svoju sliku o nama kao ogledalo koje se može staviti po želji i nakrivo a da ipak budemo u njemu* (1), *ništa ne činite no tecite kano ponornice* (10), *bivajte množeci se kao predjeli i kao žetve* (10); *reći ću vam krvareći poput ogledala koja su primila veliku bol* (10), *utonula si sa stasom kao ispod čekića* (25), *lijepa ko razbor stabala* (33), *ti lijepa kao pamet cvijeta* (33);
- (iv) Usporedba karakteristike dijela tijela s nekom aktivnošću: *obraz je obojen korjenit poput disanja* (7), *brutalno bijela usta snažno ležahu kao dvije sljubljene nemani jasnosti* (17), *ruku zagledanih preda se od mesa providnog ko staklo kroz koje se svijet večernji naginje nezasitan* (26), *kosa ti ko vijest od vina miriše* (32);
- (v) Usporedba ljudske aktivnosti s prirodom: *plač se rasuo preko obraza ko pijesak* (3), *ja preko tebe ceneći se kano bakar preko kamena* (21), *ceneći se kano bakalar preko kamena u naručje dugih sjena* (21);
- (vi) Usporedba jedne ljudske aktivnosti s drugom: *položi lice u glib kao da ga sahranjuje* (7), *rasklapaš prostore poput libra cjelova* (33);
- (vii) Usporedba (nekog pojma, pojave ili čovjeka) sa životinjom: *prva slova koja prijete tvome rastu kano bedra zmija u planini* (18), *ili pali na-uznačke ko krv pasa* (18), *(život) što bljuje Kola kao nedovoljan konj*

- (19), *ja se osjetih ko konj što prevozi kozmos u taljigama* (21), *pustio si naprijed nadu kano beštiju iz vežnje* (24);
- (viii) Usporedba jedne stvari drugom: *krusi padnuvši u more potonuli poput obeščašćenih (epitet i personifikacija) lopoča* (13); *dok čempresi bjehu jasni kao činjenice* (21);
- (ix) Usporedba objekta s apstraktnim pojmom: *neka su mjesta u nas došla kao predsan buđenja* (1);
- (x) Usporedba apstraktnoga pojma s drugim apstraktnim pojmom: *strah od noža u njivi od onog koji je bolestan s te rane kao od čuške oceanu* (15), *zločin trave ne prenijeti u grad kao glas sataren kamenom* (15), *odgovor dat odavan točan kao točno vrijeme koje treba uvijek iznova doznavati* (28);
- (xi) Usporedba apstraktnog pojma s profanim predmetima i pojmovima: *kako bi te mali propali razumnici drugih primorja našli kao jantar ili kao bilo koju morsku svetost* (16), *pljuske pjevova uzgojenih na-uznačke poput pomnih grožđa nebeska odbijanja* (17), *začetni dah tek kao zamisao koja se uputila u kovinu* (23), *stihovi tihi poput smokava na stolu* (40), *stihovi nalik odsviranim ranama* (40), *stihovi kao okus groma u polju* (40), *stihovi kao kažiprst i svila svraćanja na nas same* (40), *stihovi nalik nesebičnu lišću u koje se doba godine ispovijedilo* (40).

U pjesmama Petrasova Marovića personifikacija nije izražena poput metafore i usporedbe. Međutim, kada je koristi, ona može imati snažan utjecaj na percepciju čitatelja, dodajući emocionalnost i složenost njegovoj poetici. Uporaba personifikacije omogućava Maroviću da oživi neosjetilne elemente, poput prirode – *zaraćena vatra* (6), *glib se smije skoro čujno* (7), *cvjetovi što prže svijest i razum dokazivanjem* (21), *vjetar carskih sati dolazi da ti se pokloni* (29), *dolazi sunce i šuti* (29), *obale beštimaše* (44); stvari – *oltari bježe* (2), *križevi su pobjegli* (3), *mali žišci u fenjerima drhte pod dahom tišine* (3), *veliki svijećnjak se jednoć okrenuo kao da nas gleda preko ramena* (30) ili apstraktnih pojmova – *moć se iskupi i hrani obmanom* (2), *mutnoća je poglela* (3), *misao nije mogla ništa* (4), *mir beskraja zvoni* (12), *da bar zadnja žlica duše žlica kadra da ukrijepi svaki prostor u bolesti* (18), *dah se presvlači* (20), *glas umire u velikim zavjesama* (20). Čitatelj pak zahvaljujući personifikacijama može bolje razumjeti emocionalna stanja i teme koje se obrađuju u pjesmama te se na koncu bolje povezati s pjesmom i autorom samim.

Marović u svojim pjesmama koristi specifične ritmičke obrasce koji pomažu u

stvaranju njihove strukture, izražajnosti, ali i emocionalnog utjecaja na čitatelje. Zvučna igra ne samo da poboljšava estetski dojam, već pojačava emocionalnu nape-
tost, čineći određene dijelove pjesama snažnijima i upečatljivijima. Marović koristi različite figure ponavljanja, npr. anafore (ponavljanja riječi na početku stiha, najče-
šće po tri puta):

u noći zasipanih naznaka
u noći prošlih prostora
u noći plesa pijesaka (17)
svaki prostor u bolesti
svaka usta u bezdanu
svaku miso u vatrama (18)
gdje su brazede čudesno podošjećale [...]

gdje su brazde bile isključane [...]

gdje si ogrenjena udubinom vlasima (22)

pa i cijelih stihova – *nestanem li potpuno* (2), *može li se više plakati* (3), *predstava je završena* (7), *kao da nas nije bilo* (17) i dr. Koristi i druge figure ponavljanja, npr. poliptoton – *plakati s licem na licu zemlje* (3), simploku – *upali sva svjetla upali* (7) i anadiplozu –

nešto **govori**,
govori nešto već jednom (8),
 ja se ne moljah **vježbah se**
vježbah približavah mu se (35).

Često je i ponavljanje suglasnika, odnosno aliteracija, npr. *ni voda u vinu ni vosak u vatri* (21), *prva a moju dušu ptičurina par presijeca par ptičurina* (22). Zanimljiva je i česta Marovićeva etimološka figura: *u oskudijevanju na gozbi glazbe* (17), *da nisko grabljive gubice ne pogrde boju* (17), *bez namjere zla druma i uma* (18), *njemu se klanjaju i uklanjaju* (52), *kljunovi ključaju lim* (58). Ima Marović i značajnih grada-
cija i kumulacija a sve s ciljem postizanja ritma i pojačanja iskaza, npr.:

bijaše nešto od sveobuhvatnosti časa nešto od bezvremnja nešto od vječnosti
 (1), a piramide i babiloni akropole i kremlji (52), razredite, razrijedite; kaos,
 kaos; lomaču, krmaču; fafa fa fa fa nešto u fanfari: luca muca buca (8); užgi,
 zgasi, ubij: skini mi ga, svrgni, raspni (8); prihvaćanja koje je plaže, milost

i svetkovina (10); ustajem teturam gle: rasuh se (33), i baščina i taščina i vaščina (33).

Posljednjih nekoliko primjera su trikoloni, podvrsta gradacije u kojima se nabranje stupnjevito penje u jednoj dimenziji. Dijelovi koji se nabrajaju iste su dužine i time pridonose ritmu iskaza (Runjić-Stoilova 2021).

Kroz kontraste, antiteze i oksimorone, Marović istražuje suprotnosti u ljudskom iskustvu, poput radosti i boli ili nade i očaja. Ove figure pomažu u stvaranju složenijih emocija, omogućujući čitateljima da prepoznaju nijanse osjećaja koje akteri pjesama i sam pjesnik doživljavaju:

ponor i plićina (1), ulaz i izlaz iz sebe (2), nemojte samo protiv sebe često ni sa svima protiv ikog ikad (10), bolje da niste nego da biste ne bili (10), sveci čekanja i psi mraka (9), što puko meso jest i nije (21) dobiti na vremenu izgubiti na sebi (23), šta možeš time početi i šta dočeti (24).

Mnogi su Marovićevi primjeri kreativni oksimoroni: *strašni anđeo* (1), *šutim jauk* (3), *smijan plač* (3), *bistrog mulja* (6), *sunčani gnoj* (6), *savršeni prosjak* (10).

Tonči Petrasov Marović bio je pjesnik prepoznatljiv po svojem eksperimentalnom i inovativnom pristupu jeziku što primjeri figura i pokazuju. Koristio je kreativne i neočekivane epitete kao intenzifikatore iskaza, ali i stvaranje novih riječi, neologizama. Upotreba epiteta daje dodatnu dimenziju akterima, situacijama, promišljanjima naglašavajući njihove osobine ili emocionalne stanja. Ovi opisni elementi doprinose stvaranju snažnijih slika u umu čitatelja Marovićeve poezije, što konačno pojačava emocionalni utjecaj. Evo nekih primjera:

neotisnut i **čist** muk (3), **ošminkano** kamenje (5), **dramatska** paprat (5), **dotjerane** kosti (6), **bistrog** mulja (6), **sunčani** gnoj (6), **vrela** zmijo (6), **sveta** čađo (6), **istucane** potomke od cigle (6), **okomito** more (12), **mlaki** dohvat (12), **otrcani** šljunak (16), **pješčana** stopala (16), **raskošno** rasulo (16), **razumni** bijes i bol (16), **porubljena** ploha gizdanja (17), **otrovna** sačma (17), **diskurzivno** meso (17), **grabljive** gubice (17) itd.

Može se reći da je Marovićeva upotreba neologizama bila dio njegove poetske strategije da se odupre tradicionalnim zakonima gramatike i versifikacije. Koristio je jezik kao sredstvo za stvaranje novih značenja i za izražavanje kompleksnih emocionalnih i filozofskih tema. Njegovi su neologizmi često bili rezultat kombinacije različitih

jezičnih elemenata (najčešće dodavanje prefiksa ili sufiksa) ili stvaranja novih riječi koje nisu bile prisutne u standardnom jeziku (igrom riječi ili čistim književnim eksperimentom radi izražavanje nove ideje ili emocije), npr.:

nadsan (1), bezvremlje (1), posljedak (1), sebesukladnosti (2), neboskloni (3), tantarata (8), gnječki (12), kapčina (15), prekoživljenje (15), nakončovjek (15), umiralište (15), prozračje (15), svepraznost (15), svezbiljo (18), četveronoženje (18), užigačica (18), nasaznan (18), čik-ćokavče (18), ovenovci (18), nedan (18), nenoć (18), vasseljesnstvo (19), nećudisanje (19), hekatombe (19), podnoć (20), pritlevište (22), odjednoć (32), osamnica (53).

Kombinacija stilskih figura omogućava Tonču Petrasovu Maroviću stvaranje bogatih emocionalnih pejzaža u svojoj poeziji, čime se potiče dublje razumijevanje ljudskih iskustava i osjećaja kod čitatelja. Njegova sposobnost da manipulira jezikom kroz stilističke elemente čini njegovu poeziju i njega kao pjesnika izrazito emotivnim i sugestivnim, što je ujedno i izražavanje etosa.

3.3. *Logos*

Logos u retorici uvjerava snagom razuma (Runjić-Stoilova 2021: 247), a u analiziranim pjesmama logos se uočava u filozofskim refleksijama i logičnim argumentima o životu, smrti i postojanju (npr. „Postfaust”, „Razgovor za cio život ili Teatar u Epidauru”, „Maslina u Delfima” i dr.). Marovićeva poezija često uključuje i elemente mitologije i religije. Te aluzije omogućuju čitateljima da prepoznaju šire kontekste i značenja, čime se stvara složenija interpretacija njegovih pjesama. Na primjer, u djelima koja se bave mitološkim likovima ili biblijskim motivima (npr. „Filoktet”, „Akrokorint”, „Molitva”) Marović istražuje univerzalne ljudske dileme, poput sukoba između pojedinca i društva. Njegov se subjekt u svojim pjesmama „iskušava u najtežim situacijama i uživljava u uloge iznimnih bića” (Bagić 2015: 9), npr. mitološkog frigijskog pastira Marsije (35–40) ili predsokratovca Epimenida (55). Prolazeći njihove životne priče, subjekt propituje teme poput granica mišljenja, odnosa boga i čovjeka, umijeća i umjetnosti (Bagić 2015: 9). Pjesnik aludira na mnoge i komunicira s mnogim autorima, kulturološkim činjenicama i sl. poput Marulića, Zoranića, Hektorovića, Držića, Matoša, Ujevića, Dantea, Sanguinetija i mnogih drugih što dodatno obogaćuje narative i potiče čitatelja na razmišljanje o raznim dubljim pitanjima.

Logos se očituje kroz simbole koji predstavljaju racionalne ideje i filozofske kon-

cepte. Marović koristi simbole poput knjige, svjetlosti ili putovanja. Navedeni simboli mogu predstavljati različite koncepte, ovisno o kontekstu ili pjesnikovoj namjeri. Tako knjiga, primjerice, može simbolizirati znanje i mudrost, odnosno biti metafora za ljudsku potragu za spoznajom i razumijevanjem svijeta; može simbolizirati kreativnost i pisanje, prostor gdje se ideje mogu sačuvati za budućnost; može simbolizirati sjećanje i povijest, duhovnost i intimnost. Donosi se primjer iz pjesme „Hodanje stari gaj”:

strah od knjige mjedene knjižice sred zubâ smrti
strah od knjiga općenito od knjiga koje se proliju svakih 1000 godina za doba
najsuših sumnja posebno (15)

Svjetlost kao simbol duboko je ukorijenjen u religijskim i mitološkim tradicijama i kod Marovića je rasprostranjena. Simbolizira razne aspekte ljudskog postojanja, često je povezuje s pozitivnim vrijednostima kao što su život, nada, spasenje i duhovno prosvjetljenje, npr. u pjesmama „Sonata” ili „Krvarenja svjetlosti”:

s dva toliko živa prozora sa svjetlom među križevima
potrebno mi je imati aleju crnih zvonika čempresa (...)
daleko od grada koji je malen i nemoćan da dobaci
kamen svjetla u moju noć osmijehom natkritu (2)

Svjetlost svaljuje
svjetlost cvjetovi
što prže svijest
i razum dokazivanjem (21).

I putovanje simbolizira mnoga ljudska iskustva, može se protumačiti kao osobni rast, potraga za identitetom, svijest o prolaznosti i sl., npr.

Hoću li se ikad naći sav na putovima
i zadržati se a da se nigdje ne sklanjam? (3)

Navedeni primjer oblikovan je svim trima načinima uvjeravanja (istaknut je i ranije u oblikovanju etosa), a logos je ovdje izoliran kroz simbol putovanja koji sugerira jedinstvo ljudskog bivanja na životnim putevima. Ako se promatra kontekst cijele pjesme, može se govoriti i o patosu jer pjesnik svojim figurativnim refleksijama o

životu, smrti i prolaznosti iste takve refleksije potiče i u čitatelja.

Marović koristi logos kako bi kritizirao društvene norme i konvencije. Njegovi argumenti često su usmjereni prema dekonstrukciji ustaljenih ideja o identitetu, tradiciji i suvremenom društvu pa ta kritika i čitateljima omogućava preispitivanje vlastitih stavova prema društvenim pitanjima. U pjesmi „Poput umivanja zemljom” posebno je izražen doživljaj njegove egzistencijalne slobode:

Noć je u mom jarmu
sni voli svemirski orme sumnja što mi okačiše zveke
i nakite po licu i po obući koju bih najradije
odbacio (9)

ili kritika društva:

bozi požnjevenih usta riječ sagnjila na
hridi koju plače odsvudašnje proricano
zbivanjem
u kom se rug uspravlja i zakoni (9)

Kombinacijom spomenutih elemenata, logos u Marovićevim pjesmama ne samo da obogaćuje tematsku strukturu, već je i potiče.

Svi spomenuti elementi logosa u poeziji Tonča Petrasova Marovića (dakle, racionalni argumenti, filozofske refleksije i logički koncepti) igraju značajnu ulogu u oblikovanju tematske strukture i razumijevanju njegovih djela. Čitatelje potiče na aktivno sudjelovanje u interpretaciji njegovih djela, omogućujući im da dublje razumiju složenost ljudskog iskustva koje on istražuje.

4. ZAKLJUČAK

Tonči Petrasov Marović u svojem pjesničkom stvaralaštvu jednako uspješno koristi sva tri načina uvjeravanja. Suprotno pretpostavkama, ne prevladava samo patos. Jednako često, i prožimajući ih, koristi sva tri načina uvjeravanja. Primjerice u pjesmi „Sonata za staro groblje na Sustipanu” njegova je refleksija postojanja, nestanka i uopće ljudske biti ujedno i etos i patos i logos.

Preplitanjem etosa, patosa i logosa Marović stvara složene narative i emocionalnost, angažira čitatelje na više razina, povezujući racionalne argumente s emocionalnim

iskustvima i vlastitom vjerodostojnošću. Marovićev se etos očituje kroz njegov autoritet i osobna iskustva, ponajprije bolesti. Njegova povezanost s tradicijom i zavičajem stvara povjerenje kod čitatelja, što omogućava dublje razumijevanje emocionalnih i filozofskih tema koje obrađuje. Kroz patos, Marović koristi snažne slike i simbole kako bi evocirao emocije poput tuge, nostalgije ili egzistencijalne tjeskobe, povezane s temama gubitka ili identiteta. Patos ne samo da angažira čitatelje na emocionalnoj razini, već ih potiče na razmišljanje o vlastitim iskustvima i osjećajima, čime njegova poezija postaje univerzalna i relevantna za široku publiku. Logos se manifestira kroz racionalne argumente i filozofske refleksije koje koristi za analizu ljudskih iskustava. Korištenjem logičkih struktura i referenci na mitologiju ili filozofiju, potiče čitatelje na kritičko razmišljanje. Uz to Marović koristi brojne retoričke i stilske alate, poput originalnih kontrasta, kreativnih neologizama, brojnih usporedaba i metafora. Svojim različitim postupcima čini tekst višedimenzionalnim te mjestimično teže razumljivim. U opisu njegove lirike mnogi povjesničari književnosti i kritičari koriste pridjeve poput (ose)bujno, metaforično, egzistencijalistično, metafizično, hermetično, raspršeno i sl. Bagić (2015: 9) je ipak promatra kao dobrodošlu iznimku u odnosu na razlogaška načela strogosti, pojmovnosti i filozofičnosti, nemoguću za discipliniranje i pojašnjavanje svođenjem na neku načelniju ideju pjesništva. S druge strane, Maroević (1992: XX) kaže da je malo koji pjesnik „poznavao takav intenzitet slike i evokacije”, koji je bio u stanju „preobraziti najobičniju, svakidašnju pojavu u nešto plamteće i čudesno” i posjedovao verbalnu energiju koja je „talila jezik komunikacije u znakove vrhunske ekspresije”.

Kombinacija etosa, patosa i logosa omogućava Tonču Petrasovu Maroviću da stvori složene narative koji angažiraju čitatelje na emocionalnoj i intelektualnoj razini. Obogaćuju njegovo pisanje, čineći ga dubljim i višeznačnijim.

PRILOG 1. Popis tablica, grafičkih prikaza i slika:

1. Tablica 1. Ilustracija načina popisivanja primjera za pojedini način uvjeravanja
2. Slika 1. Načini uvjeravanja u retorici
3. Slika 2. Načini uvjeravanja u Marovićevu pjesništvu

PRILOG 2. Popis analiziranih pjesama iz knjige *Odabrana djela I. Pjesme* (1992)

Asfaltirano nebo (1958)

- „Sonata za staro groblje na Sustipanu I.”
- „Sonata za staro groblje na Sustipanu II.”
- „Sonata za staro groblje na Sustipanu III.”

Knjiga vode (1962)

- „Potop”
- „Omega”
- „Epitalamij”
- „Dva clowna popisuju inventar”
- „Kor zadnje prašine raspada se”
- „Orem vodu”
- „Besjeda uz more”
- „Nastavak besjede uz more”
- „Konac besjede uz more”
- „Kraj konca besjede uz more”
- „Psalam za dr. Bernardina Sokola”
- „Hodanje stari gaj”
- „Kružna poruka, prva”
- „O da ovdašnjosti”
- „More koje leti. II”
- „More koje leti. III”

Riječ u zemlji (1963)

- IV. „Samospaljivanje”

Putanje (1967)

- „Krvarenje svjetlosti”
- „Oproštaj”
- „Izvan letjelice”
- „I. Štrace gravitacije – 1. (Pustio si unaprijed nadu)”
- „I. Štrace gravitacije – 4. (Plamen s glave cjelov zrakopraznosti)”
- „II. Pjesma među pjesmama – 1. (Krevet krcat pijeska)”
- „II. Pjesma među pjesmama – 2. (Cijelim danom bijeli zid vlada)”
- „II. Pjesma među pjesmama – 4. (Međ kamenjem)”
- „II. Pjesma među pjesmama – 5. (Vjetar carskih sati dolazi)”
- „II. Pjesma među pjesmama – 6. (Katedrala)”
- „II. Pjesma među pjesmama – 8. (Dok još zemlja šušti uzletom)”

„II. Pjesma među pjesmama – 9. (Sipi a podne)”

„II. Pjesma među pjesmama – 12. (More bačeno na mačeve)”

„II. Pjesma među pjesmama – 14. (Što reći o prostoru)”

Premještanja (1972)

„Marsija. Izazov”

„Marsija. Takmaci”

„Marsija. Presuda”

„Marsija. Egzekucija i kraj”

„Marsija. Stihovi nalik. Pjesma Asterisu”

„Marsija. Stihovi nalik”

„Suprotiva. Trogirski triptih, III. Pjesma od spolija”

„Suprotiva”

„Groblje na Glavičinama”

Hembra (1976)

„1. Proslov: gozba i on... ”

„10. (Onda je odjednoć prasak)”

Osamnica (1984)

„Postfaust”

„Klinika na zelenom brijegu”

„WC u bolnici”

„Razgovor za cio život ili Teatar u Epidauru”

„Filoktet”

„Maslina u Delfima”

„IV. Avari”

„Osamnica”

Moći ne govoriti (1988)

„Akrokorint”

„Epimenid”

„Moći ne govoriti”

Oče naš (1990)

„Oče naš”

„Mrvice, vrapci”

„Zagrebačke”

„Molitva”

„Dohodao sam”

BIBLIOGRAFIJA

PRIMARNA LITERATURA

MAROVIĆ, Tonči Petrasov. 1992. *Odabrana djela I. Pjesme*. Split: Književni krug.

SEKUNDARNA LITERATURA

ATTRIDGE, Derek. 2004. *The Singularity of Literature*. London: Routledge.

ARISTOTEL. 1989. *Retorika*. Zagreb: Naprijed.

BAGIĆ, Krešimir. 2015. „Vulkansko pismo”. *Vijenac: novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost* XXIII, 545: 9–9. URL: <https://www.matica.hr/vijenac/545/vulkansko-pismo-24085/> (15. 1. 2025.).

BEKER, Miroslav. 1997. *Kratka povijest antičke retorike*. Zagreb: ArTresor naklada.

BURKE, Michael. 2014. „Rhetoric and Poetics. The Classical Heritage of Stylistics”. *The Routledge Handbook of Stylistics*. Ur. Michael Burke. London i New York: Routledge: 11–30.

COVINO, William, David JOLIFFE. 1995. *Rhetoric: Concepts, Definitions, Boundaries*. Boston: Allyn and Bacon.

CULLER, Jonathan D. 1981. *The Pursuit of Signs: Semiotics, Literature, Deconstruction*. Cornell University Press.

DANLER, Paul. 2013. „The Linguistic-Discursive Creation of the Speaker’s Ethos for the Sake of Persuasion: A Key Aspect of Rhetoric and Argumentation”. *What Do We Know About the World*. Ur. Gabrijela Kišiček i Igor Žagar. University of Windsor: Open Monograph Press: 37–47.

FAHNESTOCK, Jeanne. 2011. *Rhetorical Style. The Uses of Language in Persuasion*. Oxford: Oxford University Press.

FRANGEŠ, Ivo. 1997. „Poezija Tonča Petrasova Marovića”. *Književno djelo Tonča Petrasova Marovića*. Ur. Vinka Glunčić-Buzančić i Mirko Tomasović. Split: Književni krug: 12–16.

HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, mrežno izdanje. 2013. – 2025. „Marović, Tonči Petrasov”. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/marovic-tonci-petrasov> (25. 2. 2025.).

JOHNSON, Barbara. 1977. „Poetry and Performative Language”. *Yale French Studies* 54: 140–158.

KVINTILIJAN, Marko Fabije. 1986. *Obrazovanje govornika*. Sarajevo: Veselin Masleša.

MAROEVIĆ, Tonko. 1992. „Predgovor”. *Odabrana djela I. Pjesme*. Ur. Vladimir Ri-

- smondo. Split: Književni krug.
- MAROVIĆ, Mirjana. 1997. „Tonči Petrasov Marović, objavljene knjige”. *Književno djelo Tonča Petrasova Marovića*. Ur. Vinka Glunčić-Buzančić i Mirko Tomasović. Split: Književni krug: 107–116.
- OPAČIĆ, Petar. 2008. „Pjesničke metamorfoze Tonča Petrasova Marovića. Marsija i Job, suprotiva Apolonu”. *Tusculum* 1: 199–208. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/78038> (10. 10. 2024.).
- PAVLIČIĆ, Pavao. 1997. „Marovićev dramski stil”. *Književno djelo Tonča Petrasova Marovića*. Ur. Vinka Glunčić-Buzančić i Mirko Tomasović. Split: Književni krug: 82–91.
- PRATT, Mary Louise, 1977. *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*. Bloomington, London: Indiana University Press.
- RUNJIĆ-STOILLOVA, Anita. 2021. *Ante Trumbić – čovjek gvozdene riječi*. Split: Filozofski fakultet.
- SLAVIĆ, Dean. 2010. „Interpretacija simbola vode u poeziji Tončija Petrasova Marovića”. *Crkva u svijetu* 45(2): 243–266.
- SOREL, Sanjin. 2003. *Mediterranizam tijela*. Zagreb: Altagama.
- ŠKARIĆ, Ivo. 2000. *Temeljci suvremenoga govornišva*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŽMEGAČ, Viktor. 1958. „O lirici Antuna Branka Šimića. Prilog proučavanju ‘ekspresionizma’ u našoj književnosti”. *Umjetnost riječi* 3. URL: <https://stilistika.org/o-lirici-antuna-branka-simica> (16. 5. 2025.).

ETHOS, PATHOS AND LOGOS IN THE POETRY OF TONČI PETRASOV MAROVIĆ

ANITA RUNJIĆ-STOILLOVA

ABSTRACT

Ethos, pathos, and logos are commonly viewed as rhetorical technique, or methods and skills of persuasion in rhetoric. Throughout history, rhetoric has been defined not only through persuasion but also through the artistic ability of the speaker. Therefore, this paper analyses how Tonči Petrasov Marović employs ethos, pathos, and logos in shaping argumentation and narrative in his poetry. *Ethos* refers to the character of the speaker, and in Marović's poetry, it is manifested through his authenticity and personal experience. As a poet who has endured difficult times, including a prolonged illness, his writing reflects a deep connection to themes of death, suffering, and human existence. By connecting with readers through his own vulnerability, Marović creates trust and authority. *Logos* in rhetoric persuades through the power of reason, and in the analysed poems, logos is evident in philosophical reflections and logical arguments about life, death, and existence. Marović's poetry often includes elements of mythology and religion, which further enriches the narratives and encourages readers to contemplate deeper questions. *Pathos* relates to the emotions of the interlocutor and is a crucial element of Marović's poetry. He employs numerous emotional images, strong metaphors, and other figures to evoke an emotional response from readers. His metaphors draw from a wide range of semantic fields: nature, everyday life, health, architecture, human nature, and states, evoking powerful emotions ranging from melancholy and nostalgia to anxiety and fear. It is concluded that Tonči Petrasov Marović successfully utilizes all three modes of persuasion in his poetic work.

KEYWORDS:

ethos, pathos, logos, Tonči Petrasov Marović